

תרצה יהודה – מפקחת הוראת עברית

הרב יעקב אלבירט – מפקח כולל

פרשת ויקרא

"וַיִּקְרָאוּ בַסֵּפֶר וַיְבִינּוּ בַמִּקְרָא"

מדריקים ומדקדקים בפרשת-השבוע

דיוק בהגייה

קֹדֶשׁ קִדְשִׁים – המתג ליד הקמץ מסמן אותו כקמץ גדול ולא קמץ קטן.

בניגוד למקרים שבהם יש ה"א הידוע או אות שימוש בראש המילה, שאז האות קי מנוקדת בחטף קמץ ונהגית כחולם: קֹדֶשׁ הַקִּדְשִׁים, בְּקִדְשִׁים, וְלִקְדָּשִׁים.

מִסְלָתָהּ וּמִשְׁמָנָהּ (ב, ב)

מִגְרָשָׁהּ וּמִשְׁמָנָהּ (ב, טז)

צורות היסוד הן: סֵלֶת, שֶׁמֶן, גֶּרֶשׁ.

עקב צירוף כינוי השייכות ההטעמה התרחקה מההברה הראשונה לסוף המילה. ההברה הראשונה השתנתה מהברה פתוחה מוטעמת להברה סגורה בלתי מוטעמת ולכן היא מנוקדת בפתח או בקמץ קטן שהן תנועות קטנות.

טעות נפוצה: אנשים נוהגים לטעות ולבטא את המילה מִסְלָתָהּ בקמץ גדול מתוך היקש למילה וּמִשְׁמָנָהּ.

לא כך הוא, אלא יש להגות את ה – ס' בקמץ קטן.

מאזכרים

המאזכר מחליף מילה או רומז למילה שכבר הוזכרה בפסוק או בפרק. המאזכרים יכולים להיות חלקי דיבר שונים.

להלן דוגמאות מהפרשה:

כינוי מושא – יִקְרִיב אֹתוֹ, וְנָתַח אֹתָהּ, וְעָרַךְ הַכֹּהֵן אֹתָם,

מושא חבור – וְהִקְרִיבוּ

כינוי גוף – עָלָה הוּא.

כינוי שייכות – אֶת-רֹאשׁוֹ, וְקִרְבוֹ וְכָרְעָיו.

מילת יחס בנטייה – וַיִּצַק עָלֶיהָ, לְכַפֵּר עָלָיו, תִּקְטִירוּ מִמֶּנּוּ, וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם.

תואר הפועל – וְקִמֵּץ מִשָּׁם.

מ' השימוש

מ' השימוש היא קיצור של מילת היחס מן. היא מנוקדת בחיריק והאות שאחריה דגושה בדגש חזק כתשלום לאות נו"ן שהידמתה: מִכֶּם, מִדָּם.

לפני אות גרונית תנוקד מ' השימוש בצירה כתשלום דגש:

מֵאֵל, מֵעַם, מִחֲטָאתוֹ.

לפני יי שוואית מנוקדת בחיריק והיו"ד נאלמת:

לֹא-יִסּוּר שֶׁבֶט מִיְהוּדָה וּמִחֶקֶק מִבֶּין רַגְלָיו (בראשית מט, ו)

אֲשֶׁר הִגְלָה מִירוּשָׁלַיִם (אסתר ב, ו)

יוצאות מן הכלל שלוש מילים: מחוץ, מחוט, מהיות.

שורש לפעלים ושמות

השורש שג"ג – שג"ה / שג"י

שני השורשים מופיעים בפרשתנו ומשמעותם דומה.

פעלים בבנין קל:

שָׁגַג - שורש שג"ג (גזרת הכפולים).

צורת-הפסק ולכן עה"פ מנוקדת בקמץ ולא בפתח.

יִשְׁגֹּה, תִּשְׁגֶּה (משלי ה, כ) – מהשורש שג"י (גזרת נל"י).

שם במשקל קְטִלָּה: בִּשְׁגָגָה.

השורש מצ"ה / מצ"י

וְנִמְצָה דָמוֹ (א, טו)

ב"אבן עזרא": והוא מבנין נפעל

יִמְצָה (ה, ט).

במשמעות סחיטה ומציצה. יתכן שמכאן נגזר השם – תמצית.

השורש גז"ל

וַיָּשִׁיב אֶת־הַגִּזְלָה אֲשֶׁר גָּזַל (ה, כג)

הַגִּזְלָה - שם פעולה בבנין קל במשקל קְטִלָּה (כמו שְׁאַלָה).

גָּזַל - פועל בבנין קל בעבר. (עיינו בהסבר "צורת הפסק" להלן).

השורש אנ"מ

פעלים:

וְאַשֵׁם וְאַשְׁמוּ - בניין קל במשקל פֻּעַל.
וְאַשֵׁם, אָשֵׁם אָשָׁם, לְאַשְׁמָה - בנין קל במשקל פָּעַל.

שמות:

לְאַשָׁם - אָשָׁמוּ - שם עצם בזכר, אֲשַׁמְתּוּ - שם עצם בנקבה.

... וְנִסְלַח לוֹ עַל-אַחַת מִכָּל אֲשֶׁר-יַעֲשֶׂה לְאַשְׁמָה בָּהּ (ה, כו)
כתב אבן-עזרא: "לאשמה בה - שם מבנין הקל תחת שם הפועל".

אָשָׁם הוּא אָשָׁם אָשָׁם לָהּ' (ה, יט)

וברש"י: "אָשָׁם הוּא אָשָׁם אָשָׁם - הָרָשָׁוּן כְּלוּ קְמוּץ, שָׁהוּא שֵׁם דְּבָר,
וְהֶאֱחָרוֹן חָלִיו קְמוּץ וְחָלִיו פֶּתַח שָׁהוּא לְשׁוֹן פֶּעַל ...

הסבר דברי רש"י:

הראשון = אָשָׁם - שם עצם במשקל קָטַל מנוקד בקמץ קמץ, כמו דָּבָר.
האחרון = אָשָׁם - פועל בבניין קל מנוקד בקמץ פתח.

השורש ענ"ק

אֹז אֶת-הָעֵשֶׂק אֲשֶׁר עֵשֶׂק (ה, כג)

הָעֵשֶׂק - שם ממשקל קָטַל (במלעיל), כמו: קָדַשׁ, חָשׁוּן, בָּשָׁם.
הטעם בהברה הראשונה מסמן הטעמה מלעילית.

עֵשֶׂק - פועל בבנין קל בעבר. (עיינו בהסבר "צורת-הפסק" להלן).

השורש פק"ד

אוּ אֶת-הַפְּקֻדֹן אֲשֶׁר הַפְּקִיד אֹתוֹ (ה, כג)

הַפְּקֻדֹן - שם ממשקל קטלון (שדפון).

הַפְּקִיד - פועל בבנין הופעל בעבר.

דוגמאות נוספות מהפרשה

אָדָם כִּי-יִקְרִיב מִכֶּם קָרְבָן (א, ב) - פועל ושם.

וַנִּתַּח אֹתוֹ לַנִּתְחִיו (א, יב) - פועל ושם.

וְקָמַץ הַכֹּהֵן | מִמֶּנָּה מְלֹא קִמְצוֹ (ה, יב) - פועל ושם.

וַמַּעֲלָה מַעַל (ה, כא) - פועל ושם.

וַנִּשְׁבַּע, תִּשְׁבַּע - פעלים, בְּשִׁבְעָה - שם

בַּמֶּלַח תִּמְלֹחַ (ב, יג) - שם ופועל. (עיינו בהסבר "צורת הפסק" להלן).

פָּתַחְתָּ אֹתָהּ פְּתִים (ב, ו) - פועל ושם.

פעיל וסביל

יַעֲשֶׂה-לּוֹ, וְעָשָׂה - בבנין קל (= פעיל).

אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה, תַעֲשֶׂה, תַעֲשִׂינָה - בבנין נפעל (= סביל).

אותיות אית"ן במילים אלה צריכות להיות מנוקדות בחיריק ופה"פ מנוקדות בדגש וקמץ (חד"ק) כמו במילה **יִשְׂרָאֵל**, אך היות שהאות הגרונית ע' לא מקבלת דגש, מתארכת התנועה מחיריק לצירה כתשלום לדגש.

וְאֶת-כָּל-חֻלְבֵּה יִסִּיר בְּאֶשֶׁר יוֹסֵר ... (ד, לה) – שני פעלים מהשורש סו"ר בבנין הפעיל ובבנין הופעל.

צורת הפסק

בתלמוד-בבלי מסכת נדרים דף ל"ז עמוד ב' שנינו:

"דאמר רב איקא בר אבין אמר רב חננאל אמר רב מאי דכתיב (נחמיה ח, יח) 'ויקראו בספר תורת האלהים מפורש ושום שכל ויבינו במקרא' 'ויקראו בספר תורת האלהים' – זה מקרא. 'מפורש' זה תרגום. 'ושום שכל' אלו הפסוקים. 'ויבינו במקרא' זה פיסוק טעמים, ואמרי לה אלו המסורות.

אמר רבי יצחק: מקרא סופרים, ועיטור סופרים, וקריין ולא כתיבן, וכתיבן ולא קריין – הלכה למשה מסיני. מקרא סופרים – אֶרֶץ שָׁמַיִם מְצָרִים".

ומסביר הר"ן: הלכה למשה מסיני – כך קבל משה בסיני ומסר לישראל. מקרא סופרים ארץ ארץ – שכשיש בו אתנחתא נקרא ארץ בקמץ.

אנו למדים מהגמרא שיש "הלכה למשה מסיני" כשיש טעם מפסיק – אתנחתא, וכל שכן סוף פסוק, הניקוד משתנה ולכן במקום 'אֶרֶץ' אנו קוראים 'אָרֶץ'.

ענה נעיין בפסוק מפרשתנו:

וְהָיָה כִּי-יַחַטָּא וְאָשָׁם וְהָשִׁיב אֶת-הַגִּזְלָה אֲשֶׁר גָּזַל אוֹ אֶת-הָעֵשֶׁק אֲשֶׁר עָשָׂק אוֹ אֶת-הַפֶּקֶדוֹן אֲשֶׁר הִפְקֵד אֹתוֹ אוֹ אֶת-הָאֲבֹדָה אֲשֶׁר מָצָא (ה, כג)

בפסוק זה, בשתי המילים **גָּזַל** ו-**עָשָׂק** עה"פ מנוקדת בקמץ ולא בפתח, למרות שאינן מוטעמות באתנחתא או בסוף-פסוק, אלא ברביע ובזקף קטן, שאמנם גם הם טעמים מפסיקים.

האם גם בטעמים: רביע וזקף קטן, משתנה הניקוד כדרך "צורת הפסק"?

מלמדנו בעל "הכתב והקבלה":

וְהָשִׁיב וּגּו' אֲשֶׁר גָּזַל וּגּו' אֲשֶׁר עָשָׂק - עי"ן הפעל קמוצה ואין כאן לא סוף פסוק ולא אתנה.

ואמר רשד"ל לתת טעם ברור על דרך הפשט, כי הנקודות משתנות בהפסק מאמר, והפסק מאמר הוא על הרוב באתנה וסוף פסוק, אבל יש מאמרים העשויים חוליות חוליות ופסקי פסקי שאי אפשר שיבוא אס"ף (= אתנחתא סוף-פסוק) בכל חלק מחלקיהם, ומ"מ יש בהם הפסק מאמר כאלו היה בהם אס"ף, ע"כ דינם כאס"ף בענין השתנות הנקודות, גם כי יש בהם זקף ושאר טעמים מפסיקין זולת אס"ף, לכן כאן שישנם שני דברים נבדלים ואין אחד מהם תלוי בחברו או מחובר אליו, הם קמוצים.

ויעויין בדבריו שמדגים זאת ממקומות נוספים בתורה.

הערה: המילה מֵצֵא אמנם היא צורת-הפסק בפסוק זה, אך עה"פ מנוקדת בקמץ תמיד, כדין כל השורשים מגזרת נל"א – בָּרָא, קָרָא.

מילה בפרשה

קרבן

... אָדָם כִּי יִקְרִיב מִכֶּם קָרְבָּן לַה' ... (א, ב)

המילה 'קרבן' נכתבת כאן בפעם הראשונה בתורה. מה פירושה?

כתב רבי יצחק אברבנאל בהקדמתו לחומש וויקרא':

ושם הקרבן יאמר כן משתי בחינות:

הא' – מצד היותו נקרב על המזבח.

והב' – מפני שהמעשה ההוא יעשה קירבה רבה בין הבעלים המקריבים אותו

ובין האלהים. וכמו שאמר "ומי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו".

רבי יצחק אברבנאל מבחין בין המילה 'קרבן' למילה 'זבח', וכותב:

שם 'זבח' ושם 'קרבן' אינם נרדפים ואמרו על ענין אחד תמיד, אבל כל 'זבח' הוא 'קרבן'. לא יתהפך שיהיה כל 'קרבן' – 'זבח', לפי שהזבח יאמר על הבעל-חיים הנשחט ונקרב על גבי המזבח, כי 'זביחה' הוא שם השחיטה, כמו שאמר "וזבחת מבקרך ומצאנך כאשר צויתך", ולכן כל 'זבח' הוא קרבן נקרב על המזבח.

אבל יש 'קרבן' שאינו 'זבח', והוא 'קרבן העוף', כי אין בו שחיטה. והמנחה – גם כן שנקראת 'קרבן', ואינה בעל-חיים שיפול בה שם 'זבח'.

הנה אם כן הקרבן יותר כולל מהזבח, כי הוא יאמר על כל דבר נשחט ונזבח שיתקרב על המזבח, ועל העוף ועל המנחה, עם היות שלא יפול בה שם זבח.

רש"י הירש מרחיב בתכלית הקרבן בהתבסס על השם – קרבן. זה לשונו: משמעותו של "קרב" לפי מובנו הפשוט היא: להתקרב, להגיע לידי קשר קרוב עם מישהו. נובע מכך, אם כן, שתכליתה ותוצאתה של ה"הקרבה" היא הישג על הצד החיוב, השגת קיום נאצל יותר; ושאינן לייחס אליה את הדבר ההפוך, היינו השמדה, כליון ואבדן. נובע מכך גם, שהקרבן משמש לספק את צרכי המקריב, ולא את צרכי זה שהקרבן הוקרב אליו. רצונו של המקריב הוא, שדבר משלו יביא לידי קשר קרוב יותר עם ה'. זוהי עצם מהותו של הקרבן; והמעשה שנועד להביא לידי כך קרוי "הקרבה".

תכלית הקרבן היא לבקש אחר קרבת ה'. "קְרִבַּת אֱלֹקִים יִחְפְּצוּן"; אותה "קְרִבַּת אֱלֹקִים", אשר עבור האדם מישראל היא הטוב היחיד (תהילים עג, כח), ואשר בלעדיה הוא חש כ"בְּהִמּוֹת", שסר מעליו הייעוד האמיתי של האדם (שם עג, כב).

כשב או כבש?

אִם־מִן־הַצֹּאן קִרְבָּנוּ מִן־הַכֹּשֶׁבִּים אוּ מִן־הָעִזִּים לְעֹלָה ... (א, י)

אִם־כֹּשֶׁב הוּא־מִקְרִיב אֶת־קִרְבָּנוּ ... (ג, ז)

וְאִם־כֹּבֶשׂ יָבִיא קִרְבָּנוּ לְחֹטֵאת ... (ד, לב)

וְהֵבִיא אֶת־אֲשָׁמוֹ ... נִקְבָּה מִן־הַצֹּאן כֹּשֶׁבָה ... (ה, ו)

כְּשֶׁבָה = נקבה, ובזכר כְּשֶׁב.

כתב בעל הטורים (ג, י):

כשב הוא גדול כמו והכשבים הפריד יעקב וכבש הוא קטן ...

וכן ב"העמק דבר" (א, י):

לרמב"ן **כבש וכשב דבר אחד**, אבל אחר דיוק המקרא וביחוד לקמן בחטאת דכתיב ואם כבש יביא וגו' כאשר הוסר חלב הכשב וגו', הרי דייק בשלמים כשב, ובחטאת כבש.

וראיתי בבעל הטורים כל מקום שנאמר **כשב הוא גדול**, וכבש הוא קטן, ואי אפשר לומר כשב יותר מבן שנה, שבקרבן עולה ויורד כתיב כשבה, והיא דוקא בת שנתה, כרמב"ם מעשה הקרבנות א' י"ד,

אלא נראה **דכשב משמעו גדול בקומה**, וסתמו יותר מבן שנה ...

ה"משך-חכמה" (ה, ו) גם סובר כך אך מוסיף הסבר מעניין לסיבת קריאת הקטן בשם כבש. זה לשונו: "לכן כל הכבשים אשר הן בני שנה כמו בצבור ובחטאות נקראים **כבש**, שהוא כבוש במעיו, שלא נתפתחו עוד כלי ההולדה שלו עד שנה השניה והוא עוד נכבש בלא התפתחות כלי התולדה, אבל בעולה ושלמים שבאין מן הקטנים ומן הגדולים שהן בני שתי שנים כתוב 'כשב' 'כשבים'.

המלבי"ם בהקדמתו לחומש 'ויקרא' שנקרא "**אילת השחר**" באות רע"ט הולך בדרך שונה. זה לשונו:

"וכל אורייתא (= בכל התורה) כבש כבשים, בר מן ארביסר בלישנא (= חוץ מארבע-עשר) דקדם שי"ן לבי"ת. (כלומר 'כבש').

וביארתי ד- "**כשב וכשבים**" נוטה יותר על שם המין ותמיד בא מין אחר סמוך לו, כמו "בקר בכשבים ובעיזים". ובמקום שלא בא על כוונה זו, בא כן מצד חוזק גופו ואלייתו ... ובא לרבות את האליה".

ובפירושו לפרשתנו (ג, ז) מוסיף בזה: "... **ששם 'כשב' יבוא בו מצד חוזק גופו** - כש עב, כמו "שמנת עבית כשית" (דברים לב, טו) והוא מצד אלייתו. לא כן שם "**כבש**" **שבא מצד צמרו** שמכבסין אותו כמו שכתבו דורשי הלשון".

ועיין עוד ב'משך-חכמה' וב'העמק-דבר'.

גֵּרֶשׁ כְּרַמֵּל

אָבִיב קִלְוִי בָּאֵשׁ גֵּרֶשׁ כְּרַמֵּל ... (ב, יד)

רש"י: גרש כרמל – גרוסה בעודה לחה:

גרש – גרש לשון שְׂבִירָה וטחינה, גורסה צרחים של גרוסות, כמו ויגרס צחצח (איכה ג'), וכן גרסה נפשי (תהילים קי"ט):

כרמל – בעוד הפר מלא, שהתבואה לחה ומלאה צהשין שפה, ועל פן נקראים המלילות כרמל, וכן כרמל צלקונו (מלכים ב ד):

גרש ו-מרחשת הם ממשקל הסגוליים

מִרְחֶשֶׁת

מִנְחַת מִרְחֶשֶׁת (ב, ז)

רש"י: מרחשת – פלי הוא שהיה צמקדש, עמק, ומתוך שהיא עמקה, שמה קבור ואין האור שזרפו, לפיכך מעשי מנחה העשויין לתוכה רוחשין; כל דבר כך על ידי משקה נראה פרוחש ומנענע (ספרא).

אבן-עזרא: מרחשת – מעשה מטוגן. ויש מפרשים מגזרת "רחש לבי" והטעם בעבור שישמיע קול.

ובתהלים מה, ב – רָחַשׁ לִבִּי

תרגום: בָּעִי (=רוצה) לִבִּי מִמָּלָל טָב ...

מצודת ציון: "ענין תנועה ונדנוד, ובדרוז"ל קא מרחשן שפוותיה (סנהדרין ס"ז) ומזה יאמר 'מנחת מרחשת' לפי שמעשיה רוחשים ומנענעים".

מצודת דוד: 'רחש לבי' – ר"ל לבי יחשוב מחשבת דבר טוב.

ובלשון ימינו: "רוחש כבוד" או "רוכש כבוד"?

ייתכן שביטוי זה נוצר בהשפעת התרגום ופירוש "מצודת דוד", ומשמעו – אדם החושב מחשבות טובות על חברו, **רוחש** לו כבוד. לעומת זאת, "רוכש כבוד" פירושו: "קונה כבוד".

לִבְטָא – מְבַטָא

אוּ נָפֶשׁ כִּי תִשָּׁבַע לִבְטָא בְּשִׁפְתָּיִם לְהַרְעַ | אוּ לְהִיטִיב לְכָל אֲשֶׁר יִבְטָא
הָאָדָם בְּשִׁבְעָה (ה, ד)

וִיבְטָא בְּשִׁפְתָּיו (תהילים קו, לג)

מְבַטָא שִׁפְתָּיָהּ (במדבר ל, ז)

במקרא מופיע השורש בט"א בשלוש צורות:

שם פועל בבנין פיעל – **לִבְטָא**.

פועל בבנין פיעל בעתיד נסתר – **יִבְטָא**.

שם עצם ממשקל מקטל – **מְבַטָא**.

יֵשׁ בּוֹטָה בְּמִדְקָרוֹת חָרֵב (משלי, יב, יח).

רש"י: מדבר, כמו לזטא צספתים (ויקרא ה)

רלב"ג: יש מי שידבר שמזיק בדבריו לאנשים כמו שידקרו בחרב מפני הוצאת לשון הרע או שם רע.

המילה **בוטה** במשלי היא פועל.

בימינו מוכרת מילה זו כתואר בצירוף הלשון: שפה בוטה, דברים בוטים.

צירוף לשון זה ייתכן שנוצר בהשפעת הפסוק במשלי עקב צירוף המילים 'בוטה בְּמִדְקָרוֹת'.

אך כל מעיין בפירוש הפסוק וכן בטעמי הפסוק, ייווכח שלא כן משמעות הפסוק.

תְּשׁוּמַת יָד

בְּתִשְׁמוֹת יָד (ה, כא)

רש"י: בְּתִשְׁמוֹת יָד – שָׁשׁ צִדּוֹ מִמּוֹן לְהִתְעַסֵּק (=שׁוֹתָפוֹת) אוֹ צְמִלּוֹת.

אבן עזרא: שׁוֹתָפוֹת שֵׁשׁ יָדוֹ עָמוּ.

רלב"ג ביאור המלות על התורה: רוצה לומר מְלוּה. והנה קְרָאָה 'תְּשׁוּמַת יָד' לפי שהושם ללווה יד בה, להוציאה למה שיצטרך לו, ואחר זְפָרַע אל המלוה.

ומוסיף המלבי"ם: תְּשׁוּמַת יָד – כולל המעות שנתן ושם לידו ולרשותו להוציאו כחפצו, בין בהלוואה בין לעסוק בשׁוֹתָפוֹת כתרגום אונקלוס ויונתן 'או בשׁוֹתָפוֹת ידא'. וכן פירש ראב"ע. והספרא פירש מלוה. והעיקר כפרש"י שכולל שניהם.

נִיבִים וּבִיטוּיִם

וְקִמַּץ מִשֵּׁם מְלֵא קִמְצוֹ מִסְלָתָהּ וּמִשְׁמָנָהּ (ויקרא ב, ב)

מסלתה ומשמנה – משתמשים בביטוי הזה באופן מושאל, במשמעות של מיטב העם, המשובח ביותר, המובחר.

להארות, הערות
והצטרפות לרשימת התפוצה:
byad-halashon@gmail.com

וְנִעְלַם דְּבָרִי מֵעֵינֵי הַקָּהָל (ויקרא ד, יג)

נעלם מעיניו – לא הבחין בדבר, לא היה ידוע לו, נסתר מעיניו.

עיון בעלונים קודמים:

http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/ChinuchMukar/PikuahPedagogi/HebChar/parashat_week.htm